

Значимість ролі педагога у формуванні полікультурної гуманітарно-технічної еліти глобалізованого світу

Олена Лапузіна,
Надія Северин

Освітньо-виховний процес не може здійснюватися без викладача, який є у ньому центральною постаттю. Професія педагога — це особлива професія, без якої не може розвиватися жодне суспільство. Навчаючи і виховуючи молоде покоління, педагог передає знання і досвід старших поколінь молодшим. Він виконує важливе, почесне і відповідальне завдання — виховання і просвітництво молоді, допомагає їй здолати всі труднощі на шляху отримання якісних знань. І, як стверджував В.О. Сухомлинський, вирішувати це завдання може лише справжній педагог за покликанням, який запалює перед вихованцями яскравий світоч знань. Знати вихованців, уміти керувати освітньо-виховним процесом може тільки педагог, який любить свою справу і глибоко володіє знанням педагогіки та психології.

Відомо, що інтерес до науки і просвітництва виник ще у XV — XVI ст., і з того часу наука педагогіка починає розвиватися як самостійна наука. Відомий чеський педагог Ян Амос Коменський (1592–1670) розробив систему виховання і глибоко обґрунтував структуру навчального процесу. Значний внесок у розвиток педагогіки зробили видатні зарубіжні філософи і педагоги Ж.Ж. Руссо, І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, Р. Оуен. Їхню справу продовжили В. Белінський, О. Герцен, М. Чернишевський, М. Добролюбов, поєднавши виховання з перебудовою суспільства.

К. Ушинський розвинув педагогіку на основі наук про людину — анатомії, фізіології, психології.

Відповідно до цього, одним із важливих факторів покращення якості освіти є підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів. Однак, окрім своєї професійної майстерності, вони повинні мати базову психолого-педагогічну підготовку. Дослідники проблем сучасної педагогіки визначають якості майбутнього фахівця: комунікабельність, вміння контактувати з представниками різних національностей і соціальних груп, різного віросповідання, вміння працювати спільно у різних галузях, передбачати конфліктні ситуації та уміло виходити з них.

У загальній системі цінностей освіти вчені виділяють специфічні цінності, притаманні педагогам, а саме: відчуття суспільної значущості своєї професійної діяльності, задоволення від своєї професії та її результатів, радість від того, що завдяки твоїм зусиллям людина здобуває освіту, стає кращою, готовою приносити користь суспільству [7].

Освіта сьогодні є обов'язковим фактором людського прогресу, соціально-економічного розвитку та глобальної конкурентоспроможності. Заклади вищої освіти навчають студентів, які незабаром самостійно діятимуть у сучасній ринковій економіці. Від якості підготовки, яку здійснюють університети, академії, залежить стан та розвиток соціально від-

повідальної української економіки. Саме тому висока соціальна відповідальність освіти, оскільки така економіка можлива лише за наявності відповідальної, етично грамотної особистості фахівця — інженера, економіста, менеджера тощо. Можна сказати, що за умови соціально відповідальної освіти в Україні буде й соціально відповідальна ринкова економіка.

Сучасному суспільству потрібні фахівці з високим рівнем професіоналізму та інтелекту. Все це накладає на вчених-педагогів нові серйозні зобов'язання щодо роз'яснення, формування та вироблення у студентів моральних орієнтацій і цінностей.

При цьому важливе значення має дотримання фундаментальних принципів організації наукової діяльності. До них відносяться принципи: демократизму та гуманності, історизму, інтернаціоналізму, співпраці з суміжними науками, взаємодії всіх науково-педагогічних напрямів, зв'язку педагогічної теорії з навчально-виховною практикою.

Принцип демократизму орієнтує студентів на інтереси та потреби народу, нації. Так, виходячи саме з демократичних засад, відомі українські державні діячі Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Петро Сагайдачний, Михайло Грушевський та багато інших вирішували освітні, навчальні та виховні проблеми. Тільки за існування демократії нація має забезпечену повноту розвитку педагогічної науки. Поняття демократизму і гуманізму найчастіше використовуються поруч, тому що їх зміст тісно переплітається один з одним.

Принцип гуманізації включає дотримання норм наукової етики, утвердження добросовісності і високої моральності.

Принцип історизму полягає у необхідності вести науково-дослідну роботу на основі постійного осмислення теоретичної педагогічної спадщини.

Принцип інтернаціоналізму зобов'язує вчених у педагогічній науці дотримуватись підходу, який базується на людській

індивідуальності, особистості та вважає їх найвищою цінністю. Реалізація цього принципу у педагогічній діяльності дуже важлива, оскільки сприяє входженню української педагогіки до світової педагогічної спільноти.

Сучасна педагогічна наука багатогранна у проявах. Успішне забезпечення нових наукових винаходів значною мірою досягається через активне співвідношення з суміжними науками. Реалізація цього принципу дає плідні результати при інтеграції, зокрема, з такими близькими до педагогіки областями знань, як історія України, філософія, етика, психологія, соціологія та багато інших.

Принцип взаємодії всіх науково-педагогічних напрямів реалізується через науково-методичне забезпечення освіти, як це передбачено чинним Законом «Про освіту» (Стаття 19); його здійснюють Міністерство освіти України, Національна Академія наук України, Академія педагогічних наук України, міністерства та відомства, яким підпорядковуються навчальні заклади, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, установи післядипломної освіти, наукові центри та інші науково-методичні організації у взаємодії з відповідними підприємствами, творчими асоціаціями, громадськими науковими організаціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що цінність інноваційних науково-педагогічних методик має визначатися їхньою здатністю впроваджуватися у практику з оптимальною результативністю. Саме цьому сприяє застосування принципу зв'язку педагогічної теорії з навчально-виховною практикою. Дотримання всіх названих вище принципів має велике значення для ефективної педагогічної діяльності. Теоретики та педагоги-практики приділяють значну увагу з'ясуванню цілої низки проблем, що стосуються навчально-виховного процесу як серед українських, так і серед іноземних студентів, які навчаються в Україні. Так, зарубіжні дослідники акцентують увагу на ролі викладача в подоланні

адаптаційних проблем та розкривають вплив культури спілкування викладачів на успішність психологічної адаптації іноземних студентів. У працях висвітлюється думка, що зміна видів діяльності, дружні стосунки представників різних культур, розваги, відпочинок, сприяють їх більш успішній адаптації [6; 16–18]. Українські автори приділяють увагу проблемам педагогічного спілкування викладача та іноземних студентів у процесі навчальної діяльності, досліджують вплив різних факторів на оптимізацію навчального процесу [11], інформаційне та методичне забезпечення іноземних студентів при виконанні самостійної роботи та особистісно орієнтований підхід у навчанні іноземних студентів [15]. У роботі Є. Белікової, Н. Безсонової та ін. акцентується увага на побудові освітнього процесу з урахуванням етнопедагогічних концепцій, технологій та методик, рекомендується враховувати фактори, які впливають на систему освіти: географічні, економічні, національні, історичні, культурні, релігійні, які є особливими та відмінними у кожного народу, тому особливо важливо враховувати їх у навчанні іноземців [1]. Деякі автори акцентують увагу на важливості врахування національно-психологічних особливостей іноземних студентів у процесі педагогічного спілкування [9], на питаннях дистанційного освітнього процесу у закладах вищої освіти в умовах пандемії [5], на створенні навчальних посібників з української мови як іноземної та важливості вивчення граматики іноземними студентами [14] тощо.

Однак, на наш погляд, недостатньо уваги приділено ролі викладача, який здатен правильно і ефективно побудувати навчально-виховний процес. Особливо це стосується навчання іноземних студентів, які потребують постійної опіки, максимальної уваги, толерантного підходу, поваги до їхніх релігійних і культурних традицій, умілого налагодження мультикультурного діалогу. Такий підхід викладачам необхідно здійснювати повсякчас впродовж навчального року, але особливо

важливо приділяти значну увагу на початковому етапі навчання. Отже, метою статті є дослідження ролі викладача на початковому етапі навчання іноземних студентів як суб'єкта навчально-виховного процесу, від роботи якого залежить якість здійснення цього процесу, та аналіз сучасних вимог до викладача, який на практиці застосовує нові підходи до навчання на основі сучасних педагогічних технологій, бере активну участь у формуванні нової генерації фахівців, які будуть здійснювати свою діяльність, керуючись принципами інтернаціональної бізнес-етики.

Перегляд низки збірників статей та збірників матеріалів конференцій дав нам змогу дійти висновку, що численні дослідження розкривають переважно культурологічні, соціолінгвістичні, лінгвометодичні аспекти вивчення української мови, проблеми інтерференції, міжкультурної комунікації, міжпредметних зв'язків, проблеми методики викладання мов та природничих дисциплін тощо. Однак у сучасному світі особливої значущості набуває проблема формування та виховання таких фахівців, які не тільки мають системний, аналітичний, прогностичний стиль мислення, але й мають високоморальну ідеологію як платформу для реалізації своєї діяльності. Особливу роль у цьому процесі відіграють особистісні та професійні якості викладача.

Розглянемо деякі якості викладача іноземних студентів підготовчого етапу навчання в Україні та в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (НТУ «ХПІ»), методи та принципи роботи, якими він має володіти. Очевидно, що найважливішим періодом у навчанні іноземних студентів в Україні є перші місяці їхнього перебування в нашій країні. Вони пов'язані з першим знайомством з українським соціумом, з мовою та культурою, зі спробою спілкуватися нашою мовою у новому середовищі, з труднощами ведення міжкультурного діалогу. Тому саме викладач постає для іноземців носієм головних

професійних та загальнокультурних цінностей. Викладачі підготовчих факультетів для іноземних громадян повинні володіти знаннями про особливості національних культур студентів, про менталітет, етикетні норми, релігійні обряди, що допоможе пом'якшити стрімке занурення іноземців у соціокультурне та мовне середовище України, особливо якщо воно пов'язане з пізніми строками заїзду студентів та стислими термінами навчання. Навчальний процес — це процес отримання нових знань за допомогою чужої мови, можливість по-новому висловити думку, помічаючи після кожного уроку збільшення знань, вміння працювати самостійно, переборювати труднощі, відкривати нові можливості, щоб здобути фахову освіту та побудувати кар'єру в майбутньому житті. Для того щоб кожен урок був насиченим і плідотворним, викладачі мають використовувати різні методи і прийоми, підбирати цікаві види роботи, змінюючи їх з метою підтримки уваги протягом заняття, слідкувати за темпом уроку, враховуючи навіть такі нюанси, як зміна тембру чи сили голосу. Методами активного засвоєння нової інформації є порівняння та співставлення, які спонукають студентів до мисленнєвої діяльності — знаходити матеріал для порівняння, виокремлювати деталі. Ці методи мають стати обов'язковими на заняттях з української мови як іноземної. Розвиваючи увагу, мислення та пам'ять, вони сприяють кращому засвоєнню матеріалу. При вивченні граматики слід також приділяти увагу порівнянню граматичних явищ у різних мовах. Задля підтримки уваги студентів на заняттях важливо організувати навчальну роботу за наступних умов:

- хороший темп уроку та продумана його організація;
- чіткість, доступність і стислість пояснень завдань перед їх виконанням;
- залучення учнів до активної мисленнєвої діяльності;
- різноманітні види і форми роботи, підпорядковані темі уроку;

— активізація аудиторії, або залучення до роботи всіх студентів при виконанні кожного виду завдань;

— активізація творчої ініціативи учнів (пошук різних способів вирішення навчальних завдань) тощо [6].

Професійна роль викладача обумовлює поєднання індивідуальних, особистісних, власне суб'єктивних якостей, адекватність яких сприяє успішному виконанню професійних обов'язків викладача та впливає на виконання ролі куратора. Дослідники фокусують увагу на ролі куратора як наставника, керівника групи, який покликаний навчати, керувати, наставляти, повчати тощо, надаючи таким чином постійну підтримку та допомогу студентам [10]. Викладач-куратор має вирішувати важливі задачі: досягнення позитивного ефекту в процесі навчання іноземців, використовуючи інформаційні технології, сучасні методики викладання української мови та інших предметів задля отримання ними якісної освіти, а також правильно та цікаво організувати позанавчальну роботу. Разом це сприятиме підвищенню у студентів інтересу до навчання, залученню до української культури, прискоренню адаптаційних процесів. Викладач постійно вирішує ключові завдання виховання сучасної активної особистості — готовність спілкуватися з молоддю різних країн, національностей, релігійних вірувань, уподобань шляхом взаємодопомоги та взаєморозуміння. Доброзичливе, уважне ставлення до групи і до кожного студента забезпечує встановлення сприятливих умов у навчальному процесі та у міжособистісних стосунках представників різних країн.

Оскільки основні форми навчальної та виховної роботи здійснюються в умовах постійних взаємин, дослідники вказують на важливість стилю педагогічного спілкування викладача та студентів, у якому значну роль відіграють творча індивідуальність педагога та особливості студентського колективу. Педагогічне спілкування з іноземними студентами у

процесі навчальної діяльності передбачає вміння педагога оперативно орієнтуватися в умовах спілкування, які змінюються, правильно планувати й здійснювати саму систему комунікації. «У роботі з іноземними студентами необхідно реалізовувати суб'єкт-суб'єктну парадигму, основними принципами якої є співробітництво, співтворчість викладачів і студентів, забезпечення самореалізації педагогів і студентів як партнерів у творчому процесі» [11, с. 132]. Отже, в роботі з іноземними студентами слід піклуватися про культуру спілкування, толерантно ставитися до кожного студента, враховувати специфіку національних особливостей і традицій, досягати взаєморозуміння через довіру до викладача.

У зв'язку з зазначеними науковими та практичними завданнями проблема формування корпусу викладачів-професіоналів нового типу — завдання винятково складне. Дуже багато залежить від цілеспрямованої діяльності з підготовки та перепідготовки кадрів, вивчення та поширення передового досвіду викладання, застосування досягнень педагогічної науки на практиці.

Обов'язки викладача та студента набувають тут якісно іншого сенсу — студент уже не пасивний слухач, а разом із викладачем стає співучасником навчального процесу. Завдання викладача — створити в аудиторії творчу атмосферу, ініціювати студентів ділитися власними ідеями, знаннями, досвідом, активно включатись у аналітичний процес. Обговорення ситуаційних завдань, ділові ігри, ігрові заняття та інші форми інтерактивного навчання сприяють глибшому засвоєнню знань, переведення їх у площину навичок та умінь.

Викладач виконує іншу роль і функцію в навчальному процесі, анітрохи не менш значущу, ніж за традиційної системи навчання. Якщо за традиційної системи освіти вчитель разом із підручником були основними і компетентними джерелами знання, а викладач був ще й контролюючим об'єктом пізнання, то за нової парадигми освіти викладач більше виступає

у ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності учнів, компетентного консультанта і помічника. Його професійні вміння повинні бути спрямовані не просто на контроль знань і вмінь учнів, а на діагностику їх діяльності, щоб вчасно допомогти й усунути труднощі, що намічаються в пізнанні і застосуванні знань. Ця роль значно складніша, ніж при традиційному навчанні, вона вимагає від викладача більш високого ступеня майстерності.

У забезпеченні високої ефективності педагогічного процесу значну роль відіграє особистість викладача, його морально-етичні якості. Сучасний викладач повинен бути не тільки носієм інформації, а й організатором морального сприйняття та аналізу знань, які отримують студенти. Особисті якості викладача, манера викладання та неповторна індивідуальність не меншою мірою, ніж викладена інформація, впливає на особистості студентів, формуючи та виховуючи їх [2]. Тільки особистість може виховати особистість. Як правило, вчені виділяють п'ять професійно важливих якостей сучасного викладача: педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічна рефлексія, педагогічний такт, педагогічна спрямованість [8].

Дослідження, що проводяться у навчально-науковому інституті міжнародної освіти НТУ "ХПІ", дозволили уточнити перелік вимог до сучасного викладача іноземних студентів довузівського етапу навчання. Серед професійних якостей особливого значення набувають інноваційний тип мислення, уміння бачити та прогнозувати ймовірні перспективи розвитку застосовуваних технологій, активна самостійна науково-дослідна діяльність.

На нашу думку, формула успішного процесу адаптації іноземних громадян у місті Харкові, зокрема, і в Україні, в цілому, включає в себе наступне: первинну культурну орієнтацію, забезпечення інформацією, консультування, організацію культурного спілкування. У зв'язку з цим, програма адаптації іноземних студентів

починається відразу ж після їх приїзду до України [1; 8; 9]. Для такої цільової аудиторії на першому тижні проводяться «Заняття знайомств», а саме: 1) знайомство з найбільш відомими кафедрами НТУ «ХПІ» та інших вишів міста; 2) проведення спеціальних занять англійською, французькою та іншими мовами-посередниками щодо інформування про вищі навчальні заклади та програми підтримки іноземців у подальшому навчанні. Крім цього, іноземці-першокурсники запрошуються на навчально-адаптаційний курс «Особливості української ментальності», метою якого є забезпечення іноземних студентів ключовими знаннями про сучасну українську культуру, специфіку спілкування та поведінки. Також впроваджуються різноманітні форми роботи, такі як позааудиторна, культурно-масова та спортивна робота; організується інформаційне забезпечення іноземних студентів; створюються електронні ресурси, де іноземні студенти, які вже навчаються в НТУ «ХПІ», можуть ділитися своїм досвідом та давати поради студентам підготовчого етапу навчання.

Педагогічні якості викладача мають включати повагу до особистості іноземного студента, розуміння його індивідуальних особливостей та здібностей, а також уміння забезпечити подання навчального матеріалу з урахуванням цих якостей. Серед особистісних якостей посилюються вимоги до морально-етичних позицій викладача, його загальної, професійної та педагогічної культури [4].

«Вищий прошарок гуманітарно-технічної інтелігенції створюють не комп'ютери, аудіо-відео чи інтернет-технології, його формують і виховують вчені, педагоги, які жар свого серця і світло розуму віддають своїм вихованцям», — так визначає значущу роль викладача В.А. Кудін [3, с. 41]. Ці слова гармонійно перегукуються із прекрасним висловом В.Л. Кирпичова: «У науковій сфері, подібно до інших областей духовної діяльності, існує наступна передача духовних дарів від вчителя до учня,

щось на кшталт посвячення на розумову діяльність... Платон отримав таку посвяту від Сократа, Ейлер — від Івана Бернуллі, Лібіх — від Гей-Люссака. Сам Віктор Львович від Вишеградського І.А., Чебишева П.Л., Кірхгофа Г.Р.» [12, с. 13]. Від Кирпичова В.Л. отримали, у свою чергу, початок багато наукових шкіл у Харкові, Києві, Ризі.

За результатами опитування, проведеного серед студентів-іноземців, які навчалися в НТУ «ХПІ» у 2020–2021 рр., було з'ясовано, що ідеальним викладачем іноземні студенти називали насамперед знавця предмета, який викладається, а також підкреслювали, що він має бути чесною, справедливою людиною, гарним психологом, який здатний зрозуміти іншу людину. При цьому студенти молодших курсів на перше місце ставили саме вміння зрозуміти студента, тоді як старшокурсники найбільше цінували компетентність, що цілком закономірно: складний період адаптації першокурсників до нових вузівських умов вимагає психологічної підтримки, надати яку може тільки викладач, який розуміє та поважає студента. Студенти старших курсів були менш суворі в оцінці особистісних якостей викладача та більш вимогливі щодо його наукової компетентності.

У той же час, відповідно до проведеного опитування, число викладачів, які найважливішою якістю студента називали дисциплінованість, почало зменшуватися, а число тих, хто в «ідеальному» студенті бачив насамперед самостійно мислячу людину, поступово почало збільшуватися. Відповідно до цього, намітилася тенденція, пріоритетним напрямом якої став демократичний стиль педагогічного спілкування, тому що саме він формує оптимальні умови для творчої діяльності. Суть запитань, наведених у спеціально розробленій для іноземних студентів анкеті, полягала також у з'ясуванні рівня їх інформованості про культуру, освіту, науку та національні особливості України. Анкета містила 28 запитань, кожне з яких конкретизувало ставлення іноземців до

наступних проблем. Наведемо декілька з них:

Важливість ролі викладача у процесі навчання іноземних студентів:

а) необхідність популяризації української освіти та культури серед іноземців;

б) наявність знань про українську освіту, науку, культуру та ментальність у іноземних громадян, які планують навчатися в Україні;

в) доцільність більш глибокого вивчення ознайомчих навчальних курсів «Відомі викладачі-науковці України», «Відомі викладачі-науковці НТУ «ХПІ», «Освіта та наука в Україні» та інші.

При відповіді на кожне запитання респонденти повинні були вибирати один з чотирьох варіантів відповіді: «Так», «Ні», «Іноді», «Не знаю». Такий порядок проведення експерименту виключав угадування респондентом відповіді, яку очікує від нього опитувач, і дозволяв встановити рівень впевненості у правильності відповіді на кожне з базових питань. Нижче наведено аналіз отриманих відповідей.

Наведена структура відповідей свідчить про те, що іноземні студенти вважають за доцільне отримання більш глибокої інформації щодо української освіти, науки, культури та ментальності у іноземних громадян, які вже навчаються або тільки планують навчатися в Україні. Однак, на жаль, в них немає повного

уявлення та цілісної концепції стосовно навчання в Україні та особливостей української ментальності. Аналіз відповідей за пропонуваними проблемами підтверджує актуальність розробки методологічних питань популяризації науки в Україні, дослідженнями яких займається все більша кількість вчених. Здатність цієї теми інтегрувати природничо-наукові, технічні та соціо-гуманітарні знання представляє особливу цінність.

Необхідно формувати модель сучасного викладача вищої технічної школи України, який навчає іноземних студентів з урахуванням всього комплексу морально-етичних норм та інноваційних педагогічних методик. Від ерудиції, світогляду, загальної культури, масштабу особистості, вимогливості та водночас доброзичливості й гуманності залежить високий рівень особистісних якостей та професіоналізм кожного випускника-іноземця — спеціаліста ХХІ століття.

Проведення комплексних фундаментальних пошукових та прикладних досліджень забезпечить українській педагогічній науці успішне вирішення актуальних проблем розвитку освіти. У сфері викладання іноземним громадянам сприятиме формуванню духовно багатой, високоосвіченої особистості та відродженню і розвитку інтелектуального потенціалу української нації.

Відповіді іноземних студентів НТУ «ХПІ» на запитання анкети

Проблема: Важливість ролі викладача у процесі навчання іноземних студентів	Відповіді респондентів, %			
	Так	Ні	Іноді	Не знаю
Необхідність популяризації української освіти, науки та культури серед іноземців в Україні.	28	10	46	16
Наявність знань щодо української системи освіти, науки, культури та ментальності у іноземних громадян, які планують навчатися в Україні.	20	25	15	40
Доцільність більш глибокого вивчення ознайомчих навчальних курсів «Відомі викладачі-науковці України», «Відомі викладачі-науковці НТУ «ХПІ», «Освіта та наука в Україні» та інші.	10	20	55	15
Доцільність більш глибокого вивчення навчальних курсів «Наука в Україні», «Наука в НТУ «ХПІ» та подібних у процесі підготовки інженерів.	62	8	10	10

Література

1. *Беликова Е.В.* Особенности адаптации иностранных соискателей в технических учреждениях высшего образования / Е.В. Беликова, Н.Н. Бессонова, О.А. Греул и др. // Матер. міжнар. наук.-практ. семінару «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів, 8 грудня 2020. Харків : ХНУБА, 2020. С. 27-32.
2. *Гайворонская В.В.* Личность преподавателя высшей школы в системе определяющих факторов формирования гуманитарно-технической элиты // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць ; за ред. Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. Вип. 1(5). Харків: НТУ «ХПІ», 2003. 636 с.
3. *Кудин В.А.* Научные и нравственные проблемы воспитания высококвалифицированной гуманитарно-технической интеллигенции // Теорія і практика управління соціальними системами. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. № 2. С. 41-54.
4. *Лысенко Е.Г.* Модель личности преподавателя как определяющего фактора учебно-воспитательного процесса в техническом вузе // Удосконалення технологій та методик професійного навчання : зб. наук. праць. Київ : Наук. світ, 2001. С. 80-86.
5. *Маковей Р.Г.* Дистанційний освітній процес у закладах вищої освіти // Матер. міжнар. наук.-практ. семінару «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів, 8 грудня 2020. Харків : ХНУБА, 2020. С. 126-129.
6. *Митрофанова И.И.* Механизмы активизации внимания в преподавании русского языка как иностранного // Вестник РУДН. 2011. №2. С. 59-62.
7. *Пазиніч С.М.* Філософська рефлексія сьогодення : монографія / С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов. Харків : ХДАДМ, 2011. 348 с.
8. *Погрібний А.* Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні / А. Погрібний, А. Алексюк, О. Вишневський та ін. / Всеукр. пед. тов-во ім. Г. Ващенко ; Ін-т українознавства Нац. університету ; Академія наук вищої школи України ; Редакція тижневика «Освіта». Київ : Школяр, 1997. 149 с.
9. *Рогаткина Е.А.* Учет национально-психологических особенностей иностранных студентов в процессе педагогического общения // XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Викладання мов у ВНЗ на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. С. 119-121.
10. *Северин Н.В.* Роль кураторства в учебном процессе // Матер. міжнар. наук.-практ. семінару «Інновації та традиції у мовній підготовці студ., 13 грудня 2018. Харків : ХНУБА, 2018. С. 266-267.
11. *Столярова Н.П.* Педагогічна парадигма — стратегія навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах // Матер. XVIII Міжнар. науч.-практ. конф. «Викладання мов у ВНЗ освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. С. 131-133.
12. *Товажнянський Л.Л.* Формування гуманітарно-технічної еліти як одна з передумов відродження України / Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, В.М. Бабаєв // Теорія і практика управління соціальними системами. Харків : НТУ «ХПІ», 2001. № 4. С. 3-13.
13. *Фомина М.В.* Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць ; за ред. Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського. Ч.1. Харків : НТУ «ХПІ», 2002. 432 с.
14. *Ходаківська М.О.* Формування лексико-граматичної складової іншомовної комунікативної компетенції на прикладі навчального посібника «Вивчаємо українську мову» // Матер. міжнар. наук.-практ. семінару «Інновації та традиції у мовній підготовці студентів, 8 грудня 2020. Харків : ХНУБА, 2020. С. 209-211.
15. *Яковенко В.В.* До питання про особистісно орієнтований підхід у навчанні

іноземних студентів // Матер. XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Викладання мов у ВНЗ освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2016. С. 155-156.

16. *Drokina S.V.* Vliyaniye kultury obscheniya prepodavately na uspeshnost psikhologicheskoy adaptatsii studentov // Influence of communication culture of teachers on psychological adaptation of students : materials of all-Russian seminar. Tomsk : publishing house of Tomsk Polytechnical University, 2008. p. 52.

17. *Glass C., Gómez E., Urzua A.* Recreation, intercultural friendship, and international students' adaptation to college by region of origin // International Journal of Intercultural Relations, 42, 2014. Pp. 104-117.

18. *Lee J. & Ciftci A.* Asian international students' socio-cultural adaptation: Influence of multicultural personality, assertiveness, academic self-efficacy, and social support // International Journal of Intercultural Relations, 38, 2014. P. 97-105.

20.01.2022

Відомості про авторів:

Лапузіна Олена Миколаївна — кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри природничих наук, кандидат педагогічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; email: elapuzina@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8764-0251>; ID O-2766-2016

Северин Надія Василівна — кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри гуманітарних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»; Харків, Україна; email: severin.nadiya@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4802-1738>